

**ПОДІЛЬСЬКА ЗЕМЛЯ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ;
РОЗБУДОВА ОРГАНІВ САМОВРЯДНОСТІ
В РОКИ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.**

Кокоша Анна

СУМІВКА НАПЕРЕДОДНІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

В умовах сьогодення пізнати історію краю, де ти народився, живеш – потрібна і корисна справа. Дійсно, без знання історії рідного краю годі й говорити про національну гідність, самовідданість та національний менталітет. Кожний народ має пам'ятати радісні й трагічні сторінки історії своєї держави. Уроки історії не даремно «живуть» у пам'яті сучасних і наступних поколінь. Завдяки їм ми будемо нове майбутнє незалежної та демократичної України. Ми повинні максимально докласти зусиль, щоб пам'ять та історія наших сіл, міст, містечок вивчалася, досліджувалась. Кожен українець зобов'язаний знати історію рідного краю своєї малої батьківщини.

Однією із малодосліджених тем є становище с. Сумівки напередодні Української революції 1917-1921 рр., незважаючи на розкриття її окремих аспектів (І. Косюк та Ф. Шевчук [5], Г. Погончик [6], А. Олійник [3], І. Сухоребрий [10] та інші).

Метою даної статті є проаналізувати становище села Сумівка напередодні Української революції.

На початку ХХ ст. Сумівка належала до Бершадської волості Ольгопільського повіту Подільської губернії. У селі проживало 2016 українців (996 чоловіків і 1010 жінок), 12 – поляків (4 ч. і 8 ж.) і 44 євреї (25 ч. і 19 ж.) [7, с.672]. Сумівка була частиною баланівського ключа – володінь польської шляхетської родини Собанських. Ці землі, що у ХVІІ ст. належали до володінь князів Вишневецьких і були значно спустошені у роки боротьби українського козацтва за свободу, були придбані Войцехом Собанським (1692-1744) у першій половині ХVІІІ ст. Згодом, Баланівський ключ зацікавив представників родини Потоцьких. Довгий судовий процес Собанські програли, однак зуміли залишити за собою Сумівку [10, с.77-78].

Наприкінці ХVІІІ ст., коли Подільські землі потрапили під владу Російської імперії, Баланівським ключем володіли Кастан Собанський та його дружина Патронела Анна, а згодом, їх син Ієронім – відомий господар і адміністратор, маршалок шляхти Ольгопільського повіту. Його син – Казимир Собанський, останній виборний маршалок шляхти згаданого повіту, обрав Сумівку своєю резиденцією. На той час маєток у Сумівці охоплював 11 223 десятин земель і лісів та був одним із найбільших на Поділлі [10, с.77-78]. К. Собанський був одружений з Марією Потульською. Вони проживали у невеликій старій садибі. Згодом родина перебувала свій маєток, заклавши поблизу лісу парк і збудувавши у 1881 р. палац.

Парк площею 50 гектарів був закладений на місці старого лісу. Особливо приваблювало у цій місцевості її розташування на пагорбі, з

чудовим видом на долину річки Південний Буг та кількох сусідніх сіл. З боку лісу двір був відгороджений парканом. На початку алеї стояла алегорична фігура янгола, встановлена братом Казимира – Марцелієм Собанським у пам'ять про його трьох братів, які передчасно померли. Поблизу в'їзної залізної кутової брами, закріпленої на високих мурованих стовпах, стояв будинок у неоготичному стилі. У ньому містилася дворова аптека, два помешкання призначалися для заїжджих подорожуючих. Навпроти брами, за газоном у вигляді кола, підносилися палац. Поблизу були висаджені великі пірамідальні дуби, стрункі італійські тополі, інші листяні та хвойні дерева. За палацом розкинувся другий великий газон, оточений старими деревами. Біля обох крил будівлі знаходилися невеликі мальовничі ставки, також оточені старими деревами та кущами. У такому вигляді до сьогодні парк не зберігся. Він заріс лісовою рослинністю. Його залишками сьогодні опікується Бершадське лісництво. У цьому заказнику місцевого значення ростуть вікові ялини і дуби. Тут же, на площі 1,4 гектарів розкинулася цінна ділянка 200-річних дубів, поміж яких ростуть сосни, ялини тощо [2, с. 3].

У новому величому палаці, спроектованому архітектором Людвіком Госьоровським, Собанські почали мешкати у 1881 р. [10, с.79-80]. Нова резиденція складалася з двох великих двоповерхових корпусів, з'єднаних одноповерховим приміщенням. Лівий і правий корпуси палацу були вкриті високим мансардним дахом. У палаці було 39 кімнат різної форми, розміру та призначення. До палацу входили через центральний ризоліт, головні двері вели до вестибюля, а далі – до двох відкритих галерей і бічних корпусів. Значну частину центрального приміщення палацу було відведено під вузьку житлову кімнату – «галерею». Усі її вікна та двері виходили на тераси, підлога яких була з білого мармуру. Приміщення палацу були розкішно обставлені. Їх прикрашали витвори мистецтва. Наприклад, напроти дверей «галереї» розміщувався високий камін з білого мармуру. Камін був точною копією каміня із одного з замків французького короля Генріха IV. У лівому корпусі містився кабінет господаря. У ньому висів портрет Казімежа Собанського у юнацькому віці, погруддя хлопчика з мармуру та фігура дівчинки, що читала книгу. Обидві скульптури були привезені з Італії. У підвалах лівого корпусу містився родинний архів Собанських, кімната для прислуги. У правому корпусі, зокрема, містилися спальня, будуар поміщиці, гардеробна кімната, їдальня тощо [1, с. 416-419].

На сьогодні збереглися лише деякі господарські будівлі із сумівського маєтку на території Сумівського лісництва. Будівля палацу Собанського містилася у нинішньому кварталі №6 лісництва, господарські будівлі збереглися у кварталах №15 і 18. Дорога від кварталу №18 до маєтку довжиною приблизно 2 км та квартальна просіка від кварталу №5 до кварталу №39, вимощені бруківкою [8, с. 151].

Коли Казімеж помер 1888 р., останнім власником маєтку став Ієронім Собанський (молодший) (1871-1919). У 1899 р. він одружився з Марією Грохольською (1879-1973). Володів 4140 десят. землі [9].

У 1910-1914 рр. Собанські долучили до своїх маєтностей у Сумівці та Крушинівці ще й Війтівку та Велику Кириївку, які придбали

за 470 тис. карбованців [4, с. 714]. У 1914 р. поміщик Ф. Юревич продав Собанським Бершадський та Флоринський маєтки, що мали 4, 9 тис. десятин землі [4, с. 857]. Після цього Собанські у Сумівці стали одними із найбільших землевласників Поділля.

Маєток мав одне промислове підприємство. Це Казімеж Собанський у 1858 р. заклав ґуральню за 2 кілометри на схід від Сумівки. Такі ж підприємства на той час діяли у Бершаді та Усті. Робітники працювали практично без вихідних, одержували 20 копійок за день. Нещадна експлуатація І. Собанським робітників ґуральні та сільськогосподарських працівників у маєтку, призвели до багатоденного страйку, який розпочався 27 травня 1905 р. Царська влада на прохання Собанського жорстоко розправився зі страйкарями і всіма жителями Сумівки. У село прибула військова частина. Військові не тільки жорстоко придушили страйк, а й пограбували населення села. Тільки через 10 днів каральний загін залишив Сумівку, спаливши хати найбільш активних страйкарів [10, с.81].

Цікаву характеристику Сумівки напередодні революції залишив уродженець села П. Царюк. Він писав: «Сумівка до революції не була злиденим селом, тут проживало чимало заможних господарів. Основним заняттям ... було хліборобство, але деякі ще й торгували, пекли і продавали ковбаси, годували для продажу багато свиней, тримали й іншу худобу»[5, с.2].

Центром духовного життя села була церква. Першу писемну згадку у 1654 р. про церкву Святої Параскеви у Сумівці залишив Павло Халєбський, який супроводжував патріарха Макарія Антіохійського під час поїздки через Поділля. Це була церква у вигляді сільської хати, вкритої очеретом, з дзвіницею у центральній частині. За переказами, вона була знищена пожежею. Діючий напередодні революції 1917 р. храм Покрови Пресвятої Богородиці із дзвіницею, побудували за власні кошти прихожани в 1886 р., освячений був в 1888 р. Це була дерев'яна однокупольна церква з різьбленим, трьохярусним іконостасом. При ній існувала церковно-приходська школа, а з 1899 р. – церковна школа грамоти для дівчат [7, с.672].

Варто відзначити, що незаможним, особливо дітям-сиротам у Сумівці та навколишніх селах допомагало «Товариство добробчинності», створено у Бершаді в 1909 р. Марією Собанською.

Отже, напередодні революції Сумівка була типовим українським селом. Переважна більшість землі належала поміщицькій родині Собанських, які збудували величну резиденцію. У маєтку було розташовано ґуральню. Збереження великого землеволодіння консервувало численні соціально-економічні проблеми села, зокрема, аграрну, гостроту якої незабаром засвідчили події революції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. Tom X. Województwo białostockie. 563 s.
2. Байдалюк П. Довкілля – наш спільний дім // Подоля. 2006. №9. 3 лютого. С. 3.

3. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Вінницька область / Олійник А. Бабій М., Бовкун В. та ін. АН УРСР. Інститут історії. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. 780 с.
4. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини: Біографічний словник. Вінниця: «Розвиток», 2007. 1008.
5. Косюк І., Шевчук Ф. Сумівська трагедія. // Бершадський край. 1997. №73. 27 вересня. С. 2.; №74. 30 вересня. С. 2.
6. Погончик Г. Бершадщина: з минулого в майбутнє. Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2013. 958 с.
7. Приходы и церкви Подольской епархии. Под редакцией священника Евфимия Сецинского. Біла Церква: Вид. О. Пшонківського, 2008. 996 с.
8. Совгіра С. Гончаренко Г., Люленко С. Функціонування сумівського лісництва в структурі Бершадського держлісгоспу Вінницької області // Актуальні питання природничих наук та методики викладання. Ніжин, 2012. С. 150-152.
9. Списки по всей Подольской губернии лиц, учреждений, обществ, товариществ и компаний, имѣющих право участія въ выборахъ земскихъ гласныхъ на трехлетіе с 1911 г. Камянець-Подольск: Тип. Подол. губ. правления, 1911. 328 с.
10. Сухоребний І. Сумівка – козацьке село над Бугом (Історико-краєзнавчий нарис). Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2012. 376 с.

Коваль Олесь

ШВИДКА ЗАЛІЗНИЧНА ДОПОМОГА: САНІТАРНІ ПОТЯГИ ТА ЇХ КОМАНДИ В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ 1918-1920 РР.

У час відзначення 100-річчя Української Революції, увага істориків прикута до подій, персоналій, служб та формувань в Галицькій Армії та Дієвій Армії УНР. Зважаючи на популярність, дієвість та часто вирішальну роль залізниці у подіях 1917-1921 рр., ряд досліджень присвячено саме цій темі. Однак, поза увагою істориків залишається питання медичної складової, а саме – діяльності санітарних залізничних частин, роль яких в подіях Визвольних змагань важко переоцінити. Висвітлення даних стосовно кількості діючих санітарних поїздів, їх специфікації, складу медичних команд та значення їх діяльності у визначений період і є головним завданням даного дослідження.

Стосовно джерельної бази визначеної проблематики, змушені констатувати, що наразі вона зовсім вузька, а тема малодосліджена. Виявлених документальних джерел наразі вкрай мало. У статті використано збірник документів «Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918- листопад 1920 рр.» [1].

Змістовним джерелом з історії санітарних поїздів доби УНР є спогади сучасників. Зокрема, ряд згадок опубліковано на сторінках журналу «Літопис Червоної Калини» [6,7,9]. Також відомості про роботу медиків на залізниці дізнаємось зі спогадів А.Кравса [5], В. Щуровського [11], Я. Зозулі [2]. Н.Гірняк у книзі «Останній акт трагедії Галицької Армії» (1959) згадує про представника Міжнародного Червоного Хреста – Ледерей, що на початку листопада 1919 р. перевіз в Україну санітарний поїзд, закуплений Урядом ЗУНР, із шпиталем на двісті ліжок. Автор наголошує на тому, що Ледерей залишив спогади про цей епізод, однак їх опрацювати